

SOCIÁLNE PROBLÉMY RÓMSKÝCH RODIČIEK V PREŠOVSKOM REGIÓNE

Eliášová A.¹, Bernasovský I.², Závodná V.³,
Šanta M.⁴

¹Katedra pôrodnej asistencie Fakulty zdravotníctva PU

²Fakulta humanitných a prírodných vied PU

³Ministerstvo zdravotníctva SR

⁴Katedra ošetrovateľstva Fakulty zdravotníctva PU

Abstrakt

Problematica Rómov a ich spoločenskej integrácie je aktuálnou témou dnešnej spoločnosti. Autori upozorňujú na špecifické problémy rómskych tehotných žien a rodičiek, ktoré vyplývajú z ich spoločenského postavenia, ekonomického zázemia aj historického vývoja. Navrhujú hlavné smery zlepšenia zdravotníckej starostlivosti o rómske ženy, na ktorých by mali spolupracovať všetky zložky štátnych aj spoločenských organizácií.

Kľúčové slová: rómske spoločenstvo - integrácia - rizikové tehotenstvo

Abstract

Problems of Roman community and its social integration are the current topics of the present day society. The authors refer to specific problems of gypsy pregnant women and women who has just given birth, which arise from their social position, economical background and historic development, too. The authors plan main orientations for improvement of health care of gypsy women that include cooperation of all components of governmental and social organizations.

Key words: Romany community - integration - risk pregnancy

Úvod

V Európe už od stredoveku žilo etnické spoločenstvo, ktoré sa vždy od ostatných obyvateľov líšilo tmavšou farbou pokožky, osobitnými formami spôsobu života, vlastným jazykom, temperamentom a neochotou podriaďovať sa tlaku majoritného obyvateľstva.

Predkovia dnešných Rómov opúšťali svoju indickú pravlasť v priebehu 9.-10. storočia. Vedci sa domnievajú, že v Indii patrili ku skupine Dómov, ktorý tam žijú dodnes, najmä v oblasti Radžasthán. Krajina ich pôvodu bola v tomto čase prevažne pustá, ale úrodná, klíma teplá. Vďaka tomu nepotrebovali pevný dom, ani dobrú obuv a šaty. Dokonca aj ovocie, ktorého bolo v týchto krajinách nadostač, aj vo voľnej prírode, mohli užívať slobodne podľa vlastnej potreby. Ich jazyk, náboženské predstavy, kultúra a normy sa vyvíjali na tomto území. Jednotlivé skupiny prechádzali cez Perziu, Arméniu a Malú Áziu a v 11. storočí sa objavili na európskom kontinente. Asi kvôli bezpečnosti sa rodiny kočujúcich remeselníkov združovali a putovali spoločne. V mestách a dedinách vymieňali svoje výrobky za potravu, aby si zabezpečili živobytie. Žili jednoducho, voľne, bez starostí a bez záväzkov. Väčšina kočovníkov prechádzala územím

Balkánu a Dunajskej kotliny, čo vysvetľuje dodnes najväčšiu koncentráciu Rómov v štátoch tejto oblasti. Stredoveká Európa, do ktorej Rómovia prišli, bola už iná. Každý kus zeme mal svojho majiteľa a ten mal vlastnícke právo na všetko, čo na tejto zemi rástlo a žilo. Ustálené zvyky Rómov slobodne brať bez ohľadu na vlastnícke vzťahy, ktoré do tých čias nepoznali, boli jednou z príčin následného prenasledovania Rómov (3).

Najstaršia zmienka o ich pobyte na Slovensku je z roku 1322 z okolia Spišskej Novej Vsi, v rokoch 1377 a 1381 sa spomínajú na východnom Slovensku v Zemplínskej župe. Európske obyvateľstvo bolo ku kočovníkom spočiatku zhovievavé, prijímalo ich ako kajúcnych kresťanských pútnikov, za ktorých sa vydávali. Po roku 1427, kedy ich pápežský arcibiskup exkomunikoval z cirkvi, sa postoj obyvateľstva k nim radikálne zmenil, začali štyri a pol storočia krutej diskriminácie Rómov. Vlády jednotlivých európskych krajín vydávali nariadenia, ktorými ich zo svojich krajín vykazovali, pri dolapení boli vystavovaní mučeniu, zmrzačeniu tela a následnej poprave. Zabitie "Cigána" nebolo považované za zločin.

Z druhej polovice 16. storočia existujú správy o tom, že niektoré mestá dovoľovali usadiť sa rodinám rómskych kováčov. Rodiny kováčov a súčasne nadaných hudobníkov usadzovali hudbymilovní uhorskí feudáli na svojich pozemkoch. Na Slovensku sa takto utvorili základy kontinuálneho usadlého spôsobu života rómskeho obyvateľstva. Významný posun v prístupe k Rómom predstavovali nariadenia cisárovnjej Márie Terézie v 18. storočí. Aj keď boli zamerané na dôslednú asimiláciu tohto etnika (*zákazy kočovania, používanie vlastného jazyka, uzatváranie vzájomných sobášov a iné*), počítali s ním však ako s reálne existujúcou zložkou obyvateľstva krajiny. Nariadenia panovníka Jozefa II. boli zamerané na vzdelávanie a christianizáciu Rómov, v čom tento panovník predbehol viacerých "riešiteľov rómskeho problému" v 20. storočí. Nariadenia Márie Terézie a Jozefa II. sa stali vzorom pre legislatívu ďalších európskych krajín (4).

So vznikom ČSR sa upravilo postavenie Rómov zákonom č.117 zo 14. júla 1927 (*zberné tábory za Protektorátu, zákaz vstupu na verejné priestranstvá*).

V povojnovom období sa začalo s asimiláciou Rómov. V roku 1958 bol vydaný zákon č.740 o trvalom usadení sa kočujúcich olaských Rómov. Každých 5 rokov boli vypracované koncepcie, ktoré mali riešiť "rómsku otázku", ale nedosiahol sa žiadny pozitívny účinok, pretože neboli akceptované hojné rómske špecifiká, tradície a kultúra.

V priebehu celej histórie sa o Rómoch zachovali iba dokumenty, ktoré napísali príslušníci iných národov. Samotní Rómovia nezanechali o sebe žiadne písomné pamiatky. Dôležitým kritériom je identifikácia Rómov, ktorú chápeme ako problém miery svojbytnosti Rómov. V roku 1971 medzinárodná rómska organizácia (*World Romani Union*, v roku 1978 premenovaná na *Internacional Union*) požiadala svetovú verejnosť, aby akceptovala etnoným "Róm" namiesto pojmu "Cigán".

Etnická akceptácia Rómov na Slovensku nastala až v roku 1989. Jedným z najuznávanejších odborníkov na rómsku problematiku v Európe je Jean Pierre Liegeois, ktorý tvrdí, že "cigánske komunity treba posudzovať ako

celok, ktorý prešiel v roku 1989 vážnymi zmenami". Poukazuje na migráciu Rómov ako prirodzenú súčasť ich života.

Údaje o počte Rómov sa značne rozchádzajú. Príčinou sú nespoľahlivé oficiálne zdroje (*vychádzajúce zo sčítania ľudu*), nepresné, zveličené počty zo strany rómskych predstaviteľov v snahe ukázať potenciálnu silu, na druhej strane strach prihlásiť sa k Rómom ako obrana pred diskrimináciou (7).

Podľa odhadov žije na svete asi 14 miliónov Rómov, z toho v Európe okolo 10 miliónov. Slovenská republika je jednoznačne na prvom mieste v Európe podielom Rómov na celkovom počte obyvateľov. Pri sčítaní ľudu v roku 1991 mali Rómovia možnosť prvý raz po šesťdesiatich rokoch prihlásiť sa k svojej etnickej príslušnosti. Využilo ju necelých 81 000 osôb. Pritom súpis mestských a obecných úradov štátnej správy, ktoré sa vykazovali každoročne do roku 1989 a zaznamenávali len sociálne odkázaných Rómov, uvádzali viac ako trojnásobok tohoto počtu. Táto skutočnosť je spôsobená viacerými príčinami, medzi iným nedostatočnou rozvinutosťou rómskeho etnického vedomia, nízkym stupňom vnútro etnickej integrácie, nedostatočnou pripravenosťou a názorovou nejednotnosťou Rómskych politických a kultúrnych subjektov. Podľa štatistických zistení odborníkov bude v roku 2010 rómska populácia na Slovensku predstavovať asi milión osôb. Počet novonarodených rómskych detí z roka na rok neúmerne stúpa (5).

Rozdelenie Rómov podľa životného štýlu

Rómske etnikum nie je jednoliata komunita. V rámci jej diferenciacie sa líšia aj charakteristiky. Podľa spôsobu života Rómov je možné rozdeliť ich do 8 skupín:

1. vodcovia - k nim patrí prezident, kráľ, vajda, phuridajky (*kmeňové čarodějnice*),
2. elita - vyspelá časť, vedúci, lekári, učitelia, právnici,
3. slušní Rómovia - žijú kultúrne, primerane makrokomunitne,
4. bezdomovci - vyčlenení z rómskej komunity,
5. rómsky lumpoproletariát - tzv. "pravi" Rómovia z gádžovského pohľadu; predstavujú drvivú väčšinu,
6. podnikatelia - čistí - tzv. podnikatelia (*činnosť na hranici zákona, alebo až za ňou*),
7. zneužívači - migranti a iní (*využívajú nedostatky legislatívy*),
8. kriminálne živly - získavajú prostriedky nezákonnou činnosťou (*úžera, drogy, prostitúcia, kupliarstvo, obchod s bielym mäsom, zbraňami*).

Sociálne problémy u rómskych rodičiek v prešovskom regióne

Rómska problematika je výrazným fenoménom práve v regióne východného Slovenska. Podiel Rómov na východnom Slovensku neklesá pod 50 % z celkového počtu Rómov na Slovensku. Populačné prírastky sú vysoké, hlavne v rodinách sociálne a kultúrne zaostalých. Rómovia vynikajú určitými špecifickými vlastnosťami. Chýba im zmysel pre vlastníctvo, plánovanie a poriadok. Kvôli spôsobu ich života sa u nich nevyvinul pud nútiaci ich neustále zdokonaľovať svoje duševné a materiálne

statky, žijú len pre danú chvíľu. Vysoká pôrodnosť a mnohodetnosť je podľa ich životnej filozofie určitým stálym príjmom do rodinného rozpočtu (1).

Zdravotný stav rómskych rodičiek úzko súvisí s ich životnými a sociálnymi podmienkami. Hlavné príčiny, ktoré ovplyvňujú zdravotný stav Romiek je nízka úroveň vzdelania a z toho rezultujúca nízka úroveň zdravotného a sociálneho uvedomenia, nízky štandard bývania a osobnej hygieny, znečistené a zdevastované životné prostredie, chýbajúce zásobovanie pitnou vodou, nesprávna životospráva, nevhodné stravovacie návyky, vysoká konzumácia alkoholu, fajčenie a užívanie drog.

V roku 2002 zaznamenali v Košickom kraji 9 prípadov, keď tehotná žena prišla do pôrodnice s mŕtvym plodom. O rok neskôr je to už 13 takýchto prípadov. Je to extrémne vysoká úmrtnosť a v dnešnej dobe je až raritou. Jednou z hlavných príčin je zlá disciplína žien, ktoré počas tehotenstva nenavštevujú lekára a nechodia do prenatálnej poradne. 60 percent tehotných rómskych žien nevenuje dostatočnú pozornosť prenatálnej starostlivosti. Až 40 percent z nich vôbec nenavštevuje poradne a neabsolvuje žiadne vyšetrenia pred pôrodom. Najmenej 20 percent tehotných žien príde do poradne len trikrát za tehotenstvo, hoci by ju mali navštíviť až osemkrát a ich vyšetrenia nie sú kompletné. Tretiu skupinu tvoria ženy, ktoré prídu prvý raz do poradne až v druhej polovici tehotenstva (6).

Vplyv zdravotne nevhodného prostredia sa odráža vo vysokej chorobnosti, podvýžive, ochorení horných dýchacích ciest, výskyte TBC, svrabu a rodení detí s nízkou pôrodnou hmotnosťou. Sociálnu problematiku rómskych rodičiek nemožno riešiť násilne. Skúsenosti z minulých rokov ukázali, že úsilie a pokusy spoločnosti adaptovať, či postupne integrovať rómskych obyvateľov medzi majoritnú populáciu, bol nerealizovateľný.

Najvýznamnejším krokom k zmene sociálneho statusu Rómov je výchova a vzdelávanie. V rómskych rodinách sa často vzdelávaniu neprikladá pozitívny význam. Tento negatívny postoj sa odráža aj vo vedomí, že napriek získaniu kvalifikácie ich nikto neprijme do práce. Zapojenie Rómov do pracovného procesu je veľmi významným, ak nie základným predpokladom spoločenskej integrácie. V Prešovskom regióne je nezamestnanosť Rómov skoro 100 %. Pod vplyvom spoločenskej situácie si Rómovia vypestovali laxný prístup k práci, pracovnej morálke aj zodpovednosti. Dokonca i tá časť Rómov, ktorá v predchádzajúcich rokoch pracovala z dôvodu garancie sociálnych dávok, sa práci vyhýba. Vysoká nezamestnanosť Rómov predstavuje veľké bremeno pre celú spoločnosť. Nezamestnaní trávajú väčšinu času zaháľaním, pitím alkoholu, sú demoralizovaní a strácajú zdravé sebavedomie. Prostriedky sa snažia niekedy získať aj kupliarstvom, prostitúciou a predajom drog.

Mimoriadnym vážnym problémom je bývanie. Najchudobnejšie vrstvy bývajú v chatrčiach (osada Jarovnice), ktoré vytvárajú osady. Chatrče sú bez elektrického prúdu, plynu a pitnej vody, nemajú vybudovanú kanalizáciu, preto je väčšina osád permanentným zdrojom nákazlivých ochorení. V mestách, kde majú Rómovia pridelené sociálne byty, sa z nich nezriedka stávajú neplatiči, ktorí dokážu v krátkej dobe zdevastovať

pridelený byt. Devastácie a vandalstvá sú z ich strany prejavom zatrpknutosti, vzdoru a zúfalstva.

Pre Rómov má rodina veľký význam ako základná sociálna jednotka, v ktorej sa zabezpečuje reprodukcia, výchova a ochrana jedinca. Rómska rodina má patriarchálny ráz. K tomu, aby mladí ľudia mohli spolu žiť a založiť si rodinu, bolo v minulosti potrebné uskutočniť obrad mangavipen (*pytačky*). Obaja mladí si v sprievode svojich rodičov a pred ďalšími svedkami sľúbili vzájomnú vernosť. Obradník, najčastejšie čibalo (*vajda*) mladým zviazal ruky šatkou, do dlani naliať víno, alebo pálenku, ktoré si oni vzájomne z dlani vypili. Dnes sa väčšinou už ruky nezväzujú, iba prekrižia, novomanželia si vypijú vzájomne obsah partnerovho pohárika a pobozkajú sa. Od tejto chvíle sú rómskym spoločenstvom považovaní za manželov, občiansky, alebo cirkevný sobáš uzatvárajú až po niekoľkých rokoch, keď už majú spolu jedno - dve deti. Ak sa v takomto spoľutí nenarodí dieťa, partneri sa môžu rozísť. Vo vyspelejšom rómskom prostredí mangavipen chápu ako zásnuby, ktoré neoprávňujú mladých k spoľutiu. Rómski rodičia mávajú k deťom obvykle kladný vzťah, ale starostlivosť o nich je všeobecne na nízkej úrovni. Neposkytujú im dostatok motivačných podnetov pre život, chýba im správny vzor a model identifikácie, dôslednosť a kontrola, absenteje záujem o činnosť dieťaťa a jeho potreby.

Žena v rómskej rodine má nezávislé postavenie. Zabezpečuje pre rodinu každodenné potreby a obživu. Rodič začína nezriedka už ako 12 - 14 ročná, kedy ju komunita pokladá za zrelú na manželstvo, čím sa predlži ich reprodukčný vek v porovnaní s okolitým spoločenstvom o 5 až 6 rokov. Počas tehotenstva takmer nevyužívajú zdravotnú starostlivosť a na jednu rómsku ženu v Prešovskom regióne pripadá viac ako 5 živo narodených detí. Časté sú aj manželstvá medzi príbuznými, čo zapríčiňuje vysoký stupeň výskytu vrodených vývojových chýb u rómskych novorodencov (3).

Záver

Rómovia sú súčasťou našej spoločnosti, patria do nej so všetkými povinnosťami aj právami presne tak, ako my ostatní. Venovať sa im a zaoberať sa nimi, je to isté ako zaoberať sa sami sebou. Rómovia sú pre nás kvôli životnej filozofii, spôsobu myslenia, života i zvykom tajomní, nerozumieme im, nechápeme ich tradície, a preto ich nevhodne vnímame ako niečo nebezpečné. Rómska komunita žije vo veľmi zlých sociálnych podmienkach a len cieľavedomým, dlhodobým pôsobením v zmene spôsobu ich života možno hľadať nádej na úspech.

Návrh opatrení

Uvedené fakty nás nútia prijať opatrenia, ktoré nemôžu byť v žiadnom prípade jednorazové, ale musia byť charakterizované dlhodobým zámerom (2). Je to pre-

dovšetkým:

- v systéme odborného vzdelávania vytvoriť predpoklady vysokej profesionalizácie sociálnych pracovníkov pre účinnú prácu s Rómami,
- poskytovať metodickú pomoc orgánom miestnej štátnej správy a spolupracovať s nešťastnými subjektami v oblasti náhradnej rodinnej starostlivosti, rozvíjať jej jednotlivé formy a aktivity, ktoré by mali byť zamerané predovšetkým na starostlivosť o deti odkázané na pomoc spoločnosti,
- organizovať výchovné a poradenské akcie pre dospievajúcich rómskych občanov,
- sociálnu pomoc zamerať na prácu s rodinou a jej členmi priamo v prirodzenom prostredí, v ktorom žijú,
- sociálnu prácu realizovať uplatňovaním vyhľadávacej, nápravnej, rehabilitačnej a resocializačnej činnosti,
- uplatňovaním výchovných opatrení v súlade s platnou legislatívou sanovať prirodzené podmienky rodiny a snažiť sa u jednotlivca dosiahnuť čo najvyšší stupeň psychickej, fyzickej a pracovnej výkonnosti,
- venovať zvýšenú pozornosť rodinám s maloletými deťmi, ktorých výchova je zanedbávaná, kde sa vyskytuje trestná činnosť rodičov alebo detí, prípadne sa vyskytuje závislosť na drogách, alkohole, prípadne iná závislosť.

Literatúra

- 1.BELKOVIČ, R. Viac nadšenia a odvahy. In *Romano lil* [on line], [citované 12. 10. 2004]. Dostupné na internete: <<http://www.rnl.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=424>>.
- 2.Pomoc nepotrebujú len Rómovia. In *Rasizmus* [on line], [citované 24. 10. 2004]. Dostupné na internete: <<http://www.rasizmus.sk/show.stm?x=86136>>.
- 3.POMPA, M. Tradície. In *Roma Press Agency* [on line], [citované 22. 10. 2004]. Dostupné na internete: <<http://www.rpa.sk/clanok.aspx?o=zc&n=75&l=sk>>.
- 4.HAVALDA, R. Kto sú Rómovia? In *Ludia proti rasizmu* [on line], [citované 20. 10. 2004]. Dostupné na internete: <<http://www.tolerancia.sk/rasizmus/romovia.htm>>.
- 5.NAGY, L. Rómsky problém sa môže stať vážnym bezpečnostným faktorom v SR. In *Roma page a magyarországi romák weblapja* [on line], [citované 20. 10. 2004]. Dostupné na internete: <http://www.romapage.hu/index_sk.php>.
- 6.V osadách pomáhajú rómske asistentky. In *Roma Press Agency* [on line], [citované 31. 10. 2004]. Dostupné na internete: <<http://www.rpa.sk/clanok.aspx?o=zc&n=2385&l=sk>>.
- 7.Rómovia na Slovensku. In *Inforoma* [on line], [citované 10. 10. 2004]. Dostupné na internete: <<http://www.inforoma.sk/romnask.htm>>.